

Тошкент вилояти ховуз балиқчилик хўжалигида интродукция қилинган балиқлар гельминтофаунаси

Солижонов А.У., Абдурахманова Г.А., Абдувалиева Н.М.
Ўзбекистон Миллий университети

Ўзбекистон Республикаси балиқчилик тармоғида хусусийлаштириш ва хусусий мулкчиликни ривожлантириш жараёнларини чуқурлаштириш, балиқ овлаш ва балиқчилик фаолиятини ташкил этишда бозор принциплари ва механизмларини жорий этиш, тармоқни монополиядан чиқариш ҳамда рақобат муҳитини шакллантириш, балиқ ва балиқ маҳсулотларини сотишни тартибга солиш мақсадида 2003 йил 13 августда Вазирлар Маҳкамасининг 350-сонли "Балиқчилик тармоғида монополиядан чиқариш ва хусусийлаштиришни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги" қарорлари қабул қилинган ва шу қарорларга 2004, 2010 йиллари ўзгартиришлар, қўшимчалар киритилган ва балиқчилик хўжаликларига тадбиқ қилинган [1].

Ҳозирги кунга келиб, Ўзбекистон сув хавзаларида балиқ етиштириш ва ривожлантиришга катта аҳамият берилмоқда. Табиий ва сунъий сув хавзалари ихтиопаразитофаунасини ўрганиш, балиқ захираларини кўпайтиришни илмий асосини ташкил этади. Балиқ паразитлари Ўзбекистон шароитида яхши ўрганилмаганлигича қолиб кетмоқда.

Ўзбекистоннинг хайвонот дунёси ўзига хос, бой ва турли туманлиги билан ажралиб туради. Республика сув фаунасини асосини балиқлар эгаллаб, уларнинг 80 дан ортиқ турлари сув хавзаларида қайд қилинган. Қайд қилинган балиқ турларининг баъзилари ноёб турлар бўлиб хисобланади: Орол муйлабдори, куракбурунлар, паррак, чўртан-марка ва бошқалар [2,5].

XX асрнинг иккинчи ярмидан Ўзбекистон ихтиофаунаси ташқаридан кўплаб балиқлар олиб келиниши хисобига бойиди. Уларнинг баъзилари: дунгпешана, оқ амур, пеляд, севан гул балиғи ва бошқалар махсус иқлимлаштирилган, бошқалари: букабалиқлар, амур чебакчаси, илонбош балиқ ва бошка балиқлар сув хавзаларимизга тасодифан кириб қолган ва улар билан бир қанча балиқ паразитлари ҳам балиқлар паразитофаунасини кўпайишига олиб келди.

Кейинги пайтда республикада экологик ҳолатни ўзгариши, сув хавзаларига бўлаётган антропоген таъсирлар, кўпчилик балиқларнинг яшаш шароитини кескин ўзгаришига олиб келди. Бундай ва шу каби муаммоларни бартараф этиш учун балиқ етиштирадиган сув хавзаларини экологик шароитларини, балиқчилик хўжаликларига катта зиён келтирадиган балиқ паразитларини хар томонлама ўрганиш, балиқ захираларини кўпайтириш каби илмий-амалий тадқиқотлар олиб боришни тақозо этади.

Ихтиопатологик тадқиқотлар Тошкент вилояти балиқчиликни ривожлантириш илмий станциясида олиб борилди. Балиқлар асосан турлар, қармоқлар орқали тутилди. Тутилган балиқларни қайси турга мансублиги аниқлағичлар орқали аниқланди.

Паразитологик тадқиқотлар умум паразитологик тадқиқотлар ўтказиш услублари ёрдамида олиб борилди. Ички органлар паразитлари паталого-анатомик усуллар ёрдамида сўйиб текширилди [8].

Сазан, зоғора балиқ (*Cyprinus carpio* Linnaeus, 1758), йирик, тез ўсадиган балиқ, энг йириклари 1м гача, уларнинг оғирлиги эса 20-30 кг гача боради. Одатда узунлиги 35-55 см, оғирлиги 1-3 кг бўлади. Танаси чўзиқ, унча баланд эмас, тангачалари катта. Ён томон чизиғида 36-40 тагача тангачалари бор. Туси олтин сариқ рангда. Дум сузгичи тўқ кулранг. Елка сузгичи узун, биринчи парраги ўткир. Елка сузгичида 18-19 та паррак мавжуд. Оғзи пастда жойлашган [3,6,7].

Евроосиёда кенг тарқалган. Ўзбекистонда деярли барча текислик сув хавзаларида учрайди, ховуз хўжаликларида кўпайтирилади. Аввал Орол денгизида яшаган, кейинчалик экологик ҳалокат туфайли йўқолиб кетган.

Экологик пластик, жой танламайдиган, овлаш аҳамиятига эга балиқ тури. Илмий станция сув хавзаларидан турли ёшдаги 5 та зоғора балиқлар тутиб, паразитологик

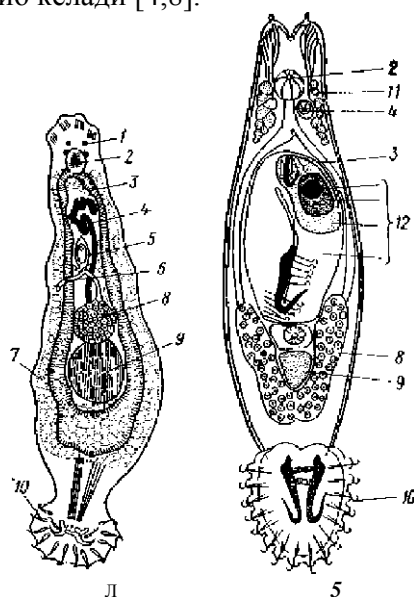
текширишлар ўтказилди. Текширилган балиқлардан 3 дона гиродактилус, 5 дона дактилогируслар топилди. Топилган паразитлар моногенетик сўргичлилар вакили бўлиб, улар карпсимон балиқларда паразитлик қилади.

Моногенетик танаси чўзиқ, ясси бўлиб, танасининг кейинги томонида ёпишув диски жойлашади. Ёпишув дискида хўжайин танасига ёпишиш учун зарур бўлган бир қанча илмоқлари, сўргичлари, икки тавақали клапанлари бўлади. Бундай мосламалар уларни балиқ танасидан тушиб кетмаслигини таъминлайди. Уларнинг танасининг олдинги томонида ҳам унча катта бўлмаган сўргичлари бўлади. Бу сўргичлари паразит танасининг олдинги қисмини хўжайин танасига ёпишиб туришини таъминлайди.

Dactylogyrus vastator -карпсимон балиқлар (1-расм, А.) эктопаразити. Тана узунлиги-1-3 мм., балиқлар жабрасида паразитлик қилади, ўша жойда тухум қўяди. Тухумдан киприкли личинкалар чиқади. Личинканинг олдинги қисмида икки жуфт кўзлари, орқа томонида илмоқчали диски бўлади. Личинкалар шу ерни ўзида ёки бошқа балиқлар жабраларига ўтиб жинсий вояга етади [4].

Girodactylus sp. -ушбу кўп сўргичли тирик туғади (1-расм, Б.). Карпсимон ва бошқа балиқлар эктопаразити ҳисобланади. Гермофродит. Паразит ўзини ўзи оталантира олади, бачадонида партеногенетик йўл билан аввал битта эмбрион шаклланади. Бу эмбрион вояга еткунча уни ичида иккинчи эмбрион, кейингисини ичида учинчи, учинчисини ичида тўртинчи эмбрион шаклланади.

Моногенетик сўргичлилар балиқчиликка катта зарар келтиради. Айниқса чучук сув балиқчилик хўжаликарида дактилогируслар вакиллари катта патоген ахамиятга эга. Улар балиқлар териси шилимшиқ моддалари, эпителий, қони билан озикланиб, балиқларни ёппасига қирилиб кетишига олиб келади [4,8].

1-расм. Карпсимон балиқлар паразитлари: А-Дактилогирус (*Dactylogyrus vastator*), Б-Гиродактилус (*Girodactylus sp.*), (Догель, 1981 бўйича).

Адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон республикаси Вазирлар маҳкамасининг қарори Балиқчилик тармогида монополиядан чиқариш ва хусусийлаштиришни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тугрисида (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2003 й., 15-16-сон, 127-модда; 2004 й., 43-сон, 456-модда; 2010 й., 14-15-сон, 106-модда).
2. Аманов А.А., Холматов Н.М., Сибирцева Л.К. Акклиматизированные рыбы пресных водоемов Узбекистана. -Т.: Фан. 1990. С.110.
3. Богданов. О. П. Редкие животные Узбекистана. Энциклопедический справочник. «Главная редакция энциклопедий», -Т., 1992. С.210
4. Дадаев С., Абдурахманова Г. Умумий паразитология. -Ташкент., 2013. С. 389.

5. Мирабдуллаев И.М., Мирзаев У.Р., Кузметов А.Р. Ўзбекистон ва қушни ҳудудлар балиқлари аниқлагичи. -Т.: 2011. С. 108.
6. Ниёзов Л.С., Гафаров Х.Г. Питание рыб. Ташкент. 2012.
7. Омонов А., Мирзаев У. Ўзбекистон балиқлари. Тошкент, «Фан» 1992. 27 б.
8. Османов С.О. Паразиты рыб Узбекистана. Изд. «Фан». -Ташкент. 1971.